

Skovdyrkeren

Nr. 43

December 2016

Rewilding

Gaardbogaard

Det spiselige landskab

Skov så langt nordpå, vi kan komme i Danmark

Når man træder ind på ejendommen Gaardbogaard lige syd for Skagens Gren, slår det én: Det her er resultatet af arbejde, af hårdt arbejde. Ejendommen signalerer langt væk, at her er to og fem ikke lige. Man ser det på indkørslen med den nye allé af lindetræer. Man ser det på parken med dens sirlige bede (vist lavet i en bid fredskov!), og man ser det på de imponerende nye udlænger af røde tegl.

Generationerne står på ryggen af hinanden. Gaardbogaard har siden 1300-tallet været ejet af henholdsvis Vrejlev Kloster, af kongen og siden af en række private ejere. I 1880'erne afvandede den daværende ejer, Jørgen Wendelbo Larsen, den tilhørende Gaardbogaard Sø. Den nuværende ejer, Svend Aage Christiansen, har fulgt op på de oprindelige intentioner og har moderniseret ejendommen og driften.

Svend Aage Christiansen (SAAC) indrømmer det: Han har "ingen respekt for dem, der afvikler vort samfund", som han udtrykker det. Han er selv en af dem, der bygger op (både rent bogstaveligt og i overført betydning). De ni års skolegang og den beskedne murerforretning

i 1980'erne er blevet til en stor og mangesidig entreprenørvirksomhed. Men i folkemunde kaldes han stadig "den bette murer" – en anerkendelse med klang af folkeviddets humor.

Ved siden af entreprenørforretningen har SAAC lige siden drengsårene haft en stor interesse for landbrug. Det var derfor en stor ting, da den blomstrende forretning i 1999 gav ham mulighed for at erhverve Gaardbogaard – nu med cirka 800 hektar landbrug og cirka 200 hektar skov. En stor del af landbrugsjorden udgøres af den udtørrede søbund fra den omkring 700 tønder land store Gaardbogaard Sø (søen og ejendommens historie kan du læse mere om i boksen på næste side).

Historien om Gaardbogaard

Herregården Gaardbogaard kendes tilbage til 1335, men hvor den daværende hovedbygning lå, vides ikke. Den hørte oprindeligt under Vrejlev Kloster, men blev i forbindelse med reformationen i 1536 konfiskeret af kronen, der i 1577 solgte den til en privat ejer. I de følgende århundreder var den som mange andre steder i Vendsyssel hårdt plaget af sandflugt.

I 1850'erne forsøgte man at sænke vandstanden i søen ved uddybning af afløbet gennem Knasborg Å med henblik på indvinding af ny dyrkbar jord. Projektet blev dog ikke succesrigt, før entreprenør Jørgen Wendelbo Larsen købte Gaardbogaard inklusiv retten til at afvande søen. Han havde erfaring fra tørlægning af Tastum Sø ved Skive, og i 1882 havde han fået indvundet 482 hektar jord på den tidligere søbund på Gaardbogaard.

Der blev på det tidspunkt også opført en hovedbygning i hollandsk renæssancestil samt en række driftsbygninger. Hovedbygningen står uændret, mens driftsbygningerne som nævnt er erstattet af nye.

I perioden 1883-1916 blev Gaardbogaard Plantage anlagt, ved at omkring 250 tønder land, hede og klit blev beplantet med en blanding af nåle- og løvtræer.

Wendelbo Larsen var – ud over at være en effektiv entreprenør – også en driftig landmand. Mest kendt er han for omkring århundredeskiftet at have indført jersey-kvæget til Danmark. Han importerede således 5.200 kvæg fra øen Jersey i den engelske kanal. Generelt set var han en drivende personlighed på egnen: formand for landboforeningen, for eksportslagteriet i Frederikshavn, for A/S Tolne Skov, for det lokale sogneråd, medlem af amtsrådet og meget mere. Altså ikke en af dem, der afvikler vort samfund, men det modsatte.

Wendelbo Larsen ejede Gaardbogaard til sin død i 1931, 80 år gammel. Hans enke fortsatte ejerskabet i 9 år, og herefter ejedes gården af forskellige ejere, indtil den i 1999 blev købt af den dengang kun 36-årige Svend Aage Christiansen. Det er interessant, at den altså nu igen ejes af en person af samme støbning og med samme baggrund (entreprenør + landmand) som Wendelbo Larsen.

Wendelbo Larsen ejede Gaardbogaard til sin død i 1931.

Den afvandede Gaardbogaard Sø med kanaler og pumpehus. Til højre skoven.

Købet skete i øvrigt i konkurrence med Aage W. Jensens Fonde, der havde planer om at reetablere søen. Om Aage W. Jensens Fonde kan regnes med til dem, der afvikler vort samfund, melder historien ikke direkte noget om. Men i hvert fald er det SAAC's hensigt at fortsætte med et aktivt og intensivt landbrug på den gamle søbund, og han håber, at næste generation vil fortsætte i samme spor. Jorden er meget frodig – de øverste 40-50 centimeter er sandblandet tørv, og herunder 30 meter med blåler. Normalt vil den slags organiske jorde sætte sig og på længere sigt gøre dyrkning vanskelig eller umulig, men SAAC mener ikke, at jorden har sat sig i hans tid.

Vandet har været pumpet væk fra søbunden siden 1942. Det kan meget bekvemt bruges til vanding på de høje jorder. Hovedbygningen fyres for tiden op med halm, men planen er at gå over til flisfyring, så halmen kan tilbageføres til landbrugsjorden.

Skoven

Det daglige tilsyn med de cirka 200 hektar skov har driftsleder Michael Hestbech, som også har ansvaret for parken og de øvrige grønne arealer. Han er uddannet gartneritekniker og har blandt andet tidligere

Skoven drives i et godt samarbejde mellem driftsleder Michael Hestbech (tv) og skovfoged H.C. Graversgaard.

arbejdet på Holms Skovplanteskole. Michael trækker så på skovfoged H.C. Graversgaard fra Skovdyrkerne – både vedrørende rådgivning og entreprenør opgaver samt i forbindelse med salg af træet fra skoven.

Et typisk skovbillede fra ejendommen: fra venstre lærk, skovfyr, en gammel sitkagran og til højre birk og bøg. Stabilt og kønt – og produktivt.

Til venstre selvsået lærk. Til højre plantet rødeg – under hegn trods et moderat vildttryk.

Til venstre selvsået douglas. Til højre plantet cypres iblandt selvsået birk.

Gammel østrigsk fyr – det mest vindstabile nåletræ – som holdes åbent af hensyn til risikoen for sprækkesvamp.

Opstamningen giver et kønt skovbillede. Det er samtidig en fordel for det konsortium, som lejer det meste af jagten på ejendommen.

Skoven (plantagen) blev som nævnt anlagt i perioden 1883-1916. Den ligger ikke på søbunden, men på de højere arealer øst for søen.

I betragtning af beliggenheden – på sandjord 6 kilometer fra Vesterhavet – er skoven imponerende sund og vækstkraftig. Det skyldes formodentlig (naturligvis udover god pasning) dels en god jordbund, hvor træerne muligvis kan nå ned til blåleret, dels at der er sat de rigtige arter. Ikke bjergfyr og rødgran, som har været standard i de fleste klitplantager, men lærk, skovfyr, østrigsk fyr, sitka, ædelgran og douglas samt eg, bøg og birk.

Man passer på mikroklimaet og laver kun små renafdrifter. Men afdrifter er nødvendige, når man vil skifte træart. Hvor det derimod er muligt, og hvor den eksisterende træart er OK, forynges bevoksningerne ved naturligt frøfald. Kørsel med en spadeharve

er de fleste steder nok til at få en yppig selvfor yngelse frem. Generelt for ynges med omtanke – helst fra øst, og helst små arealer af gangen.

Skovens produktive areal er under fortsat udvikling. De gamle bevoksninger af lystræer (østrigsk fyr og skovfyr) med en selvsået underetage afvikles successivt i store dimensioner, som sælges til de, der efterspørger kraftige dimensioner – for tiden de østasiatiske lande. Den selvsåede underetage udrenses så tidligt, at det kan overkommes med en krattrydder.

Der arbejdes også med "mikrohegn" i små trekantede områder med plantning af hegnskrævende træarter, som har et langsigtet potentiale for selvsåning (cypres, tsuga og douglas). Modellen kan fint udvikles til arter som ahorn og spidsløn. Fidusen med mikrohegn er, at de er nemme at opsætte og nedtage, at de holder sig fint fri for vildt, og at de er ikke i vejen for jagtinteresserne.

Man er desuden begunstiget af et relativt lille vildttryk – det ser ud til at egnens kronvildt foretrækker den nærliggende Ålbæk Klitplantage, som ejes af staten.

Eftersom SAAC ikke er jæger, men mest nyder skoven for udseendet, er der gjort meget for, at den skal se godt ud. Blandt andet er mange løvtræer opstammet langs vejene. Det må ikke forveksles med skovfoged Graversgaards koncept for "forceret kvalitetsløvtræ", som er noget, der foregår inde i bevoksningerne.

SAAC forventer ikke, at der nogensinde kommer et mærkbart overskud ud af skovdriften. Vi er enige i, at de penge, der måtte komme, ikke bør trækkes ud, men reinvesteres i forbedringer i skoven, som stadig er under opbygning. Skoven skal være velpasset, og SAAC nyder selv meget at færdes i den – til fods eller på cykel: Farverne, fuglelivet, vildtet, årets gang... Der kan være lidt publikum, men det er ikke generende. (Og "huset har høj sokkel", så ingen kan kigge ind gennem vinduerne').

(phi@skovdyrkerne.dk)

Nord-Østjylland Gaardbogaard

Medlem af
Skovdyrkerne

Gaardbogaard. Ejer Svend Aage Christiansen har været medlem af Skovdyrkerne Nord-Øst siden 2006.

Ejendommen

Gaardbogaard med Gaardbogaard Skov. Ved roden af Grenens Odde – med 6 kilometer til Vesterhavet og 4 kilometer til Kattegat. I alt 1011 hektar, heraf cirka 200 hektar med skov.

Ejer

Entreprenør Svend Aage Christiansen siden 1999. Medlem af Skovdyrkerne Nord-Øst siden 2006.

Driftsformål

Skoven er en del af det, der grundlæggende er en højproduktiv landbrugsejendom. Skoven skal ikke i sig selv give overskud, men stadig forbedres – både med hensyn til produktion og vedmasse og hvad angår naturindholdet og de rekreative værdier.

Hvad bruger du Skovdyrkerne til?

Skovdyrkerne står for den overordnede rådgivning via den lokale driftsleder. Skovdyrkerne står også for træsalget og større entreprenørarbejder, mens ejendommen selv står for vedligeholdelse af veje og grøfter, plantning samt kultur- og bevoksningspleje.

Lars Westergaard, manden bag Westergaards Planteskole

Det spiselige landskab

Skovdyrkeren har besøgt en planteskole, der har specialiseret sig i træer og buske med spiselige frugter – Westergaards Planteskole ved Kerteminde på Fyn. Her eksperimenteres med krydsning og podning med henblik på introduktion af nye og forbedring af kendte arter.

Produktionen i planteskolen har rod i en årelang interesse for at forædle og formere sorter til 'det spiselige landskab'. Man arbejder med et bredt sortiment af frugttræer og bærbuske, blandt andet valnød, hassel, hjertenød, spisekastanje, fersken, mandel, abrikos, morbær og figen. Alle sorter søges udvalgt efter krav om sundhed, hårdførhed, vækstkraft, frugtudbytte og selvfølgelig kvalitet. Hovedarterne må siges at være hassel og valnød. Produktionen bygger på økologiske principper.

Lars Westergaard har en baggrund som hortonom (havebrugskonsulent) ved Landbohøjskolen i 1986. Han har undervist på Søhus Gartnerskole, deltaget i udvik-

lingsprojekter rundt om i verden, og i en del år været ansat som videnskabelig medarbejder på planteavlstationen i Årslev. For ni år siden blev han selvstændig med produktion af spiselige planter som speciale.

Planteskolen har også en socialt ansvarlig side, idet man fra kommunen modtager langtidssygemeldte og PTSD-ramte personer, som går til hånde i produktionen eller får lov at udfolde sig i den lille skov, der hører til ejendommen. Den helende / helbredende effekt af at opholde sig i naturen er tydelig, og flere er vendt tilbage til arbejdsmarkedet på normale vilkår efter forløbet hos Westergaards.

Hybridhasler – frugthave, frugter og plante.

Hasselnødder

Der er to hasselnøddearter, som er relevante hos os. Dels den gamle almindelige hassel (*Corylus avellana*), dels den indførte tyrkiske hassel (*Corylus colurna*). Arbejdet med disse to hasselarter er vel det område, der fylder mest hos Westergaard. Således har man på ejendommen en større kommerciel plantning, hvorfra man høster nødder til de finere københavnske restauranter.

Det normale i skove og skovrejsninger er at plante almindelig hassel. Den er billig og sikker. De forædlede typer giver imidlertid mange flere og større nødder. Men de er også betydelig dyrere. Westergaard har i en del år arbejdet med podninger, hvor storfrugtede typer af almindelig hassel podes højt på en grundstamme af tyrkisk hassel, der af naturen giver ret små nødder. Herved får man en storfrugtet hasselbusk sat på en stamme af tyrkisk hassel, hvorved vores kendte hasselbusk bliver mere som et træ (se billedet herover). De storfrugtede hasler er almindelig hassel, som gradvist er forædlet gennem århundreder. Man er også begyndt at arbejde med krydsninger af de to arter, hvor man opnår en meget tidlig blomstring og frugtsætning samt store velsmagende nødder. Denne krydsning har været kendt i næsten 200 år, og gamle eksemplarer kan ses blandt andet i Landbohøjskolens have.

Hasselen har gennem årtusinder været vigtig for befolkningens ernæring, og Lars Westergaards vision er, at det skal den være igen. Men det kræver, at man kan billiggøre høsten. Det gør man på ejendommen ved at høste nødderne maskinelt med en kirsebærhøster, som man lejer udenfor kirsebærsæsonen. Han mener naturligvis også, at den særlige statsafgift på 20 kr./kg nødder bør fjernes.

Ægte kastanie (*Castanea sativa*)

En anden vigtig fremtidsart er ægte kastanie. Den vokser vildt i Sydeuropa, Vestasien og Nordafrika, men blev allerede for 2000 år siden indført af romerne til England, hvor den er hyppig. Den vokser også godt her hos os, og der findes gamle pæne eksemplarer mange steder i Danmark. Især de forventede klimaændringer må formodes at gøre den endnu mere almindelig på vore breddegrader. I England har den opnået aldre helt op til 600 år. Den er prøvet som skovtræ, men er ikke slået igennem.

Lars Westergaard ved hybridhasseltræ.

Ægte kastanie.

Den ægte kastanie har ifølge Lars Westergaard rigtig mange gode egenskaber. Frugten er som bekendt en delikatess ("som kartofler på træer"), den er vindstærk, den er fantastisk god for vores bier, og veddet er både smukt og meget holdbart – også i jorden.

Der findes en række sorter – de fleste af fransk oprindelse – men også en krydsning mellem europæisk og japansk spisekastanie.

Valnød

En tredje hovedart i planteskolen er valnød. Og valnød er ikke bare valnød, men flere forskellige arter og sorter. Den hyppigst dyrkede er almindelig valnød (*Juglans regia*). Det er en gammel kulturplante, som er udbredt fra Sydøsteuropa og helt til Kina, men med centrum i Iran. Også i Danmark har vi mange gamle og store træer, især i de sydlige og østlige egne.

Ny valnødekrydsning, som giver mange valnødder – i klaser.

Hjertenød – en variant af den japanske valnød.

Ud over nødder til spising giver de umodne nødder en fortrinlig snaps, alle plantedele kan bruges til farvning, og veddet er efterspurgt til mange formål.

Tidligere tog det mindst en generation, inden den bar nødder, men podede træer af moderne sorter starter bæring efter 1-3 år. Samtidig er der kommet flere svagt-voksende sorter, der er velegnede i private haver. En vigtig faktor er sorterernes hårdførhed, som igen hænger sammen med træernes vækstrytme. Kun træer, der stopper væksten i god tid inden vinteren, undgår at fryse tilbage i skudspidserne, hvor næste års hunblomster befinder sig. Det er svært at pode valnød. Sortimentet i Danmark er i stadig bevægelse, og der er helt nye sorter fra Kina, Ukraine og Hviderusland under afprøvning.

Foruden den almindelig valnød, der findes i mange varianter, findes sort valnød (*Juglans nigra*) og grå valnød (*Juglans cinerea*), begge fra det østlige Nordamerika samt andre valnødderarter fra Japan og fra Kina / Manchuriet. En særlig variant er hjertenød (*Juglans ailantifolia cordiformis*), en biologisk variant af den japanske valnød, som her er podet på *Juglans nigra*.

Morbær

Morbærtræet findes i 10 arter, hvoraf de tre kan dyrkes hos os. Hvid morbær (*Morus alba*) fra Kina, rød morbær (*Morus rubra*) fra USA og sort morbær (*Morus nigra*) fra Vestasien. Den sorte anbefales klart, idet den hvide ikke er rigtig vinterhårdfør i Danmark. Den sorte kendes på de ru blade i modsætning til den hvides blanke blade.

Den sorte morbær har traditionelt været dyrket en del på Bornholm, på Lolland og på Sydfyn, men kan i virkeligheden vokse de fleste steder i landet. Den er ikke

Hvid morbær med de blanke blade.

sart med hensyn til jordtype, men foretrækker sol og læ. Den sorte morbær blomstrer sent forår og undgår derfor oftest eventuel frost. Kræver meget lille vedligeholdelse: Man kan styne morbærtræer for at holde dem lave og lettere få adgang til blade og bær.

Frugterne ligner nærmest store brombær og er meget velsmagende. De plukkes over en længere periode i takt med, at de enkelte frugter modner. De bør ikke opbevares længe og behandles ligesom hindbær. Bladene fra den hvide morbær har i årtusinder været brugt som føde for silkeorme. De er faktisk også spiselige – efter kogning.

Westergaard gør et stort arbejde for at opformere de gamle sorter eller varianter, der som nævnt er karakteristiske i den sydøstlige del af landet. Næsten alle disse tilhører arten sort morbær, der er fine, små og håndterbare træer. Mange af de importerede planter er forkert navngivet og tilhører i virkeligheden arten *Morus alba*, hvid morbær, også selvom frugten bliver sort. Der findes også en amerikansk hybrid, som er kraftigt voksende, hårdfør og meget frugtbar samt en svensk fremavlet variant af Koreansk morbær, der ikke bliver ret stor, og som er meget hårdfør.

Figen

Figner er et helt kapitel for sig. Af største betydning er sortsvalget. I Middelhavsområdet bestøves fignerne af en lille hveps, der ikke findes i Danmark. Derfor kan vi kun dyrke sorter, der ikke behøver bestøvning for frugtsætning. Alle trives i koldhus, men flere sorter kan anvendes på friland på en beskyttet vokseplads, for eksempel op ad en solbeskinnede mur eller lignende. Her kan man få rigtig megen glæde af sine figentræer og høste fantastiske frugter om efteråret.

Sort morbær med de ru blade.

Westergård har selv masser af figer, både i drivhusene og udendørs langs husets facade.

I meget hårde vintre kan der ske tilbage-frysninger, men figentræet skyder altid igen fra basis. For at stimulere udbyttet er der et par tips, man kan benytte sig af.

1. Jorden må ikke være for kraftig, for så bliver væksten det også – på bekostning af udbyttet. Plantning i krukke kan være en udmærket måde at styre væksten på, men husk at flytte krukken til et beskyttet sted om vinteren, da roden ikke tåler hård frost.
2. Prøv ved beskæring at skabe så mange skudspidser som muligt, da det er her, næste års figer udvikles. I praksis sker dette ved i forsommeren at knibe alle kraftige skud over det 4. blad. Så bryder knopperne i bladhjørnerne og en enkelt skudspids konverteres til 3-5 nye skudspidser.
3. Tag vare på skudspidserne. I hårde vintre kan planten med fordel tildækkes. Hvis alle skudspidserne fryser tilbage, kommer der kun umodne efterårsfrugter året efter.

Pawpaw

Pawpaw (*Asimina triloba*) er en helt ny frugtart hjemmehørende i USA. Alle dens nærmeste slægtninge findes i tropenerne og er stedsegrønne, men netop denne art er vandret helt op til den canadiske grænse og er

Pawpaw.

blevet løvfældende og vinterhårdfør. For frugtudviklingens skyld står man sig dog bedst ved at plante sine Pawpawtræer et lunt og beskyttet sted. Af hensyn til bestøvningen anbefales det at plante mindst to træer. Pawpawfrugten minder ikke om nogen anden frugt. Smagen rummer elementer af jordbær, mango og banan, mens konsistensen nærmest er som avocado. De blanke sorte kerner er nemme at komme uden om.

Frøplanter af Pawpaw er variable i vækst og udbytte, men generelt ikke væsentligt forskellige fra navngivne sorter. Det er fordi Pawpaw er en ny frugtart, og de fleste navngivne sorter stadig er fundet i naturen. Et alternativ til at plante de dyrere podede træer kan derfor være at plante en lille lund af billige frøplanter. På et senere tidspunkt kan man udtynde, så de bedste træer bliver tilbage. Derved er man også med til at øge den genetiske bredde i denne nye og interessante frugtart.

Andre frugttræer, frugtbuske og andet

Der findes et utal af andre frugttræer, der kan dyrkes i haver, i læhegn og i skovbryn. Ud over de traditionelle

danske som æble, pære, kirsebær, mirabel, kræge (urblomme med fantastisk smag) er der mulighed for at dyrke abrikos, fersken, mandel – de sidste tre bedst på solrige, beskyttede lokaliteter.

Af interessante bærbuske nævner Lars Westergaard i farten arter som Aronia, Havtorn, Goumi- og Goji-bær. Sidstnævnte (*Lycium barbarum*) har orange bær på størrelse med en rosin. Den hører til natskyggefamilien, som ofte er kendetegnet med indhold af mange virksomme stoffer, og den spiller en vigtig rolle i traditionel, kinesisk medicin. Bærrene er rige på vitaminer, mineraler og antioxidanter. Busken kan fint dyrkes herhjemme.

Westergård arbejder også med masurbirk, der opformeres ved podning og okulation. Han fremviser desuden træer af ær og bævreasp, som også har vimret ved (også kaldet snørkel-ved).

I medierne

Den stigende interesse for "det spiselige landskab" afspejles af, at der i år har været en lang reportage om Westergaards planteskole i P1's serie *Natursyn* (søg under P1/Natursyn den 17. april). Og det forlyder, at Frank Eriksen (Bonderøven) kommer med et program fra planteskolen til næste forår. Planteskolen har en hjemmeside: www.westergaards.dk.

(phi@skovdyrkerne.dk, inkl. fotos)

Nyd din skov – og dyrk den med Skovdyrkerne

SKOVDYRKERNE

Følg os på www.facebook.com/Skovdyrkerne

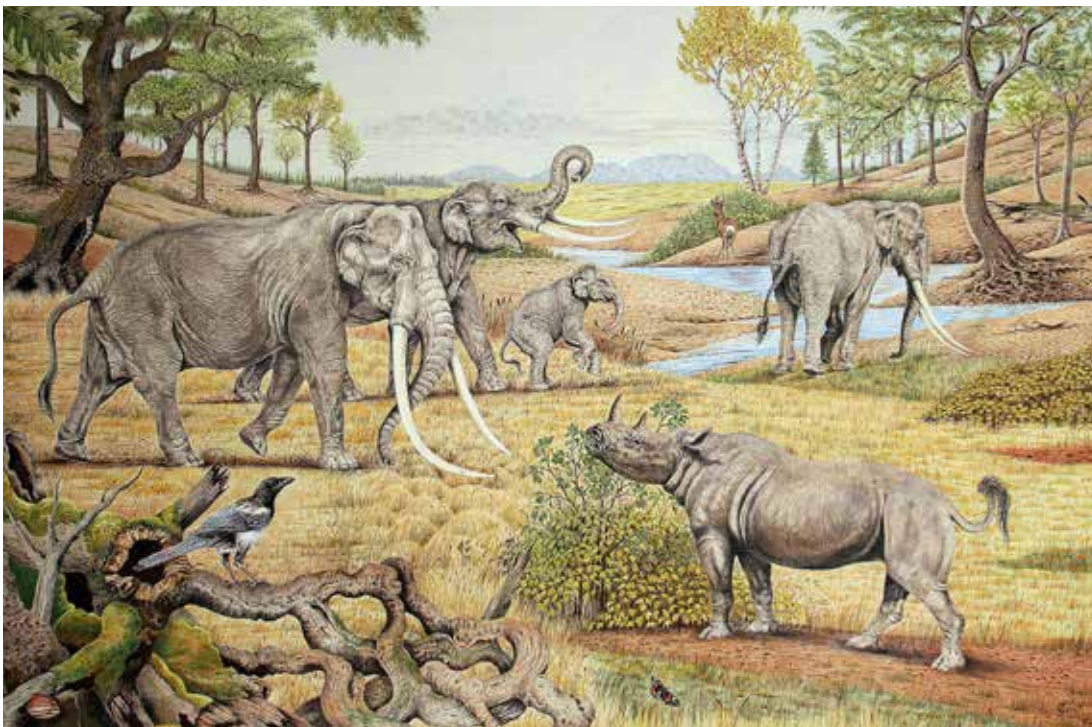

Den danske bøgeskov, som vi kender den. Resultatet af forstfolks virke gennem 200 år. Giver råvarer til industrien, flis til varmeværkerne, brænde til kakkelovnen og levesteder for en stor del af vores flora og fauna. Men den er ikke god nok ifølge biologerne, som foragteligt kalder den en "træfabrik". Der er for få rådne træer, bundvegetationen er for sparsom – den er ikke vild nok. Fanefjord Skov på Møn. Foto: Per Hilbert

Rewilding

Der er kommet et nyt ord ind i det danske sprog: "rewilding". Det dækker over tidens bestræbelser på at gøre vores kultiverede natur vild igen. Blandt andet ved at genindføre en række dyrearter, som har været her tidligere – nogle for 100.000 år siden. Baggrunden er et ønske hos mange om at erstatte vores kendte landskab – de dyrkede marker og de forstligt passede skove (som åbenbart opfattes som kedeligt og fattigt) – med noget andet: Noget mere spændende, noget mere vildt.

Rekonstruktion af europæisk landskab fra sidste mellemtid med typiske store planteædere som den nu uddøde europæiske skovelefant (*Elephas antiquus*), en uddød næsehornsart (*Stephanorhinus kirchbergensis*) og i baggrunden det stadig meget almindelige rådyr (*Capreolus capreolus*). Illustration: Dr. Elke Grüning, Institut für Geologie und Paläontologie i Clausthal-Zellerfeld

Jo færre der har relation til jordbruget, jo færre som har jord under neglene og føling med, hvad der sker derude i plovfuren, med årets gang, med køerne, med planteavl og med skoven som en ressource, hvor vi henter mange af de vigtige ting, som vi har brug for i vores hverdag – jo mere er der en tendens til, at man drømmer sig tilbage til en paradisisk naturtilstand. Til den rigtige, den oprindelige og den vilde natur.

Når det konstateres, at virkeligheden derude slet ikke kan leve op til denne drøm, og man erfarer, at træerne faktisk er plantede og står i rækker, at en del af vegetationen (ukrudtet) frækt bliver bekæmpet for at fremme den del af vegetationen, som vi mennesker har fordel af, at skovene er grøftede og landbrugsjorden drænet – er det en skuffelse for mange, som i stedet vil have mere af den oprindelige natur tilbage.

De vil have urørt skov, de vil have naturlig hydrologi, de vil have fældet de plantager, der blev plantet for at hindre sandflugten, de vil give de indvundne søer og havstrækninger tilbage til naturen. Danmark skal være vildt igen.

Den indiske elefant kan ifølge forskerne udmærket leve i vort klima. Og den vil ifølge biologerne give "en vigtig og interessant dynamik i naturen. Blandt andet ved at holde træer og buske nede og herved skabe lysninger i skovene". Af hensyn til trafikken dog ifølge forskerne kun i hegnede skove, for eksempel i vores nationalparker. Det normale 1,40 vildthejn skal nok have en ekstra tråd foroven. På billedet en afrikansk elefant – dog endnu ikke i et vestjysk egekrat. Foto: Per Hilbert

Nye, gamle dyr i den danske natur

Denne bestræbelse mod at få en mere vild natur tilbage (rewilding) har mange udslag. En af de mere synlige ting er indførelsen af dyrearter, som har boet her før, men som er forsvundet – enten på grund af istiderne, eller i nyere tid som en konsekvens af det effektive jordbrug, som har bredt sig ud over mindst 85 % af det åbne land. Et eksempel er bæveren, som vi omtalte i vort sidste blad. Og mange andre arter står i kø for at komme med på listen.

Et af de mest overraskende forslag er nok idéen om at indføre elefanten i den danske natur – et forslag, som fremføres af Danmarks førende specialist i rewilding, professor Jens-Christian Svenning fra Århus Universitet. "Der er et meget stort behov for at rette op på vores vedvarende tab af biodiversitet og finde nye måder at forvalte vores natur på," siger han. "En vild bestand af elefanter i Danmark kunne give en vigtig og interessant dynamik til naturen. På den måde ville der produceres store mængder gødning, og træer og buske kunne holdes nede, hvilket kunne være med til at sikre biodiversiteten ved at skabe store lysninger i skovene."

Vi kunne her forsigtigt spørge, hvordan myndighederne i den situation vil stille sig til fredskovsplikten og skovlovens § 8, ifølge hvilken bevoksninger ikke må fældes, inden de er hugstmodne. Men det får være. Vi kunne også spørge, om den ønskede dynamik ikke kunne klares med en fældebunkelægger.

Flere forskere mener, at en række arter mangler i vores natur. Især de store græssere og rovdirene. De fleste af dem har været her i den seneste mellemistid (Eem mellemistiden fra -132.000 til -110.000). Foruden elefanten taler vi blandt andet om næsehorn, vilde heste, bisoner, løver og leoparder. Alle disse arter har været en naturlig del af den europæiske tempererede fauna og har levet her i tusindvis af år – de har kun manglet i den allernyeste tid (efter den seneste istid).

Når vi spørger, om nogle af disse ikke kunne være farlige at have gående frit omkring, så svarer Svenning, at "løver og elefanter jo også er farlige for afrikanere, så hvis det skulle være afgørende, så kunne vi slet ikke have disse dyr på vores planet."

Dåhjorten er bragt til Danmark af mennesker, den breder sig hastigt, og den konkurrerer med vor oprindelige hjort, kronhjorten. Den lever altså fuldt op til definitionen på at være en invasiv art. Men sådan bliver den ikke betragtet af myndighederne, hvilket må siges at være mere politik end logik. Foto: Michael Sand

Og Svenning fortsætter: "Kongstanken ved rewilding er en naturforvaltningstankegang, der sigter mod bevarelse og genopretning af store områder med selvforvaltende natur. De store rovdyr og planteæderne spiller her en vigtig rolle. Rewilding er et pragmatisk bud på, hvordan vi igen får en natur, der på egen hånd opretholder en mangfoldighed – modsat i dag, hvor vi ofte ser på naturen som noget, der kræver omkostningsfuld pleje."

Her vågner skeptikeren igen: I Danmark i dag bor omkring 125 mennesker per kvadratkilometer. Hvor mon de er henne i visionen om de store områder med selvforvaltende natur? Vi bemærker også, at der i biologernes verden tilsyneladende kun indgår to alternativer i det åbne land: enten urørthed eller pleje. Vi andre opererer også med et tredje begreb: drift!

Det hele er politik

Gennem de senere år har idéen om rewilding bredt sig. Elefanterne og leoparderne må vente lidt endnu, men en række knap så eksotiske dyr er allerede udsat i den danske natur. Som nævnt bæveren i Nordvestjylland og på Sjælland, bisonen på Bornholm, elgen i Lille Vildmose, uroksen i Tofte skov (Heck-kvæg) samt vildheste (Ex-

more ponyer og Konik-hest) på Langeland og i Tofte Skov. De fleste af disse er indtil videre under hegn, men det overvejes at slippe flere af dem helt fri.

Tidligere er udsat arter som då- og sikahjort, hvor især dåhjorten trives fortrinligt og har bredt sig til de fleste egne i Danmark – nogle steder så voldsomt, at den konkurrerer hårdt med vores hjemlige hjort, kronhjorten, om territorier og føde. Det forhold forklarer, at man i mange tilfælde ikke ønsker nye (ikke-hjemmehørende) arter ud i naturen: De mest effektive af dem risikerer at udkonkurrere de gamle arter. (Dåhjorten har i øvrigt levet her i mellemistiden sammen med skovelefanten og uroksen. Det giver den måske ret til permanent ophold igen).

Ud over disse udsatte arter er en række kommet (tilbage) af sig selv. Der kan blandt andet nævnes ulv, vildsvin, muntjac, kongeørn og gråsæl.

På det seneste har vi set, at der er gået politik i området. Partiet Alternativet har barslet med en ønskeliste over arter, de gerne så den danske natur beriget med. Listen omfatter blandt andet bison, elg, urokse, vildhest, sjakal og ulv. Lossen har ligeledes været nævnt. Også politikere fra andre partier har blandet sig i debatten.

En vis kritik

Men tanken om rewilding har også kritikere. Forskere fra Københavns Universitet advarer om, at de udsatte dyr risikerer at ødelægge vores natur, fordi udsætningen af dyr som bæver og bison kan få en række uforudsete konsekvenser. Det videnskabelige belæg for udsætningen er begrænset. Og det flytter fokus fra mere væsentlige ting i naturen, siger lektor David Bravo fra Center for Makroøkologi, Evolution og Klima.

Carsten Rahbek, som mange vil kende som en kraftig fortaler for `urørt skov`, siger i denne forbindelse: "Forvaltere, der overvejer rewilding, skal gøre sig klart, at videnskaben på nuværende tidspunkt ikke kan forudsige alle konsekvenserne af at introducere nye arter til vore dynamiske økosystemer." En førende amerikansk forsker ser således nogle tilfælde med gavnlige effekter af rewilding, men andre steder – som for eksempel ved udsættelsen af bævere i Patagonien – store uforudsete og negative konsekvenser.

Vildsvinet var vildtlevende i Danmark indtil for 200 år siden, men betragtes nu som uønsket på grund af risikoen for at smitte vor vigtige produktion af tamgrise med svinepest. Der er dog et naturligt pres af naturligt indvandrede vildsvin fra Tyskland. I Sverige udvikler bestanden sig eksplosivt. De fleste danske jægere så gerne, at en naturlig bestand fik lov at etablere sig. Foto: Michael Sand

Det vilde Danmark

Weekendavisen kører i år en artikelserie under overskriften "Det vilde Danmark". Der har blandt andet været artikler om Vadehavet, om Møns Klint, om Draved Skov og senest om Skjern Å i sin nye, utæmmede skikkelse – under overskriften "Befriet område".

Weekendavisen skriver selv: "Vi leder efter frigivne lommer overalt i landet – ubundne åløb og ustyrlige deltaer, vandrende sand, urskov, foranderlige kyster, gyngende moser, små hemmelige steder med bier og blomster – og forsøger at besvare spørgsmålet, hvorfor vi længes efter det urørte – men ikke kan holde ud at lade naturen være sig selv."

Det er indlysende, at vi må bevare og udvikle de fantastiske naturområder, vi også har i Danmark. Men det må vel være ligeså klart, at uden produktionen i landbruget og i skovene, så forsvinder grundlaget for det samfund, vi kender.

Men hele denne diskussion er stadig næsten udelukkende en intern diskussion mellem biologer. Hvor skovene og det åbne land omtales som `naturen`. Man hører ikke mange røster som repræsenterer befolkningen i landdistrikterne eller synspunkter vedrørende påvirkningen af den aktuelle produktion i land- og skovbrug.

Kan vi for eksempel leve med en permanent bestand af ulve? Og vil vi? Biologerne synes, at vi kan. Liselotte Wesley fra Kalø siger således: "Med kompensationsordninger for de personer, der oplever, at der forsvinder et husdyr i ny og næ, mener jeg ikke, at ulven for alvor kommer til at blive en udfordring for mennesker herhjemme." Men det er nu ikke sikkert, at den fåreavler, der ligger med vinduet åbent om natten af frygt for angreb på sine dyr, er helt enig. Eller den jæger, som er bekymret for at slippe sin hund under jagten. Det er ikke altid bare et spørgsmål om penge.

Andre af de indførte arter er vi til gengæld glade for. En art som fasanen, som blev udsat her i 1800-tallet, har jo tilpasset sig uden at genere ret meget andet. Heller ikke den får dog fem stjerner hos alle. Naturfredningsforeningen ønsker, at "den danske natur skal være vild natur, og dermed så oprindelig og umanipuleret som mulig." (Men bæveren og elgen blev jo sat ud af mennesker!? – og vist med støtte fra Naturfredningsforeningen).

Miljøhistoriker Bo Poulsen gør i den forbindelse opmærksom på, at det kan være svært at vurdere, hvad der er det oprindelige, og at det er svært at sige, hvornår et økosystem er `naturligt` eller `oprindeligt` i et kulturlandskab som det danske. Især når man ved, at naturen er dynamisk og ændrer sig over tid helt af sig selv. I sidste ende bliver det derfor et politisk spørgsmål, hvilke dyr som accepteres.

Og så er der dem vi ikke kan lide

Vi tillader os altså at indføre en lang række arter i den danske natur. Men nogle kommer også af sig selv, og nogle er sluppet ud fra fangenskab hos mennesker. Men ikke alle er velkomne.

For nylig har miljøministeren offentliggjort en liste over arter, som er her allerede, men som er uønskede i vor natur af den ene eller den anden grund – de fleste fordi de er invasive, det vil sige truer den oprindelige, originale fauna. Blandt andet taler vi om minken, bisamrotten, mårhunden, sumpbæveren, vaskebjørnen, den iberiske skovsnegl, signalkrebsen, skarveanden, nilgåsen og canadagåsen. Vildsvinet er af en eller anden grund ikke på denne liste.

Mange af disse uønskede arter er kommet på noget, som i pressen er benævnt `dødslisten`, og enhver er bemyndiget til tage livet af disse uønskede dyr, forudsat at det efterfølgende bliver meldt til Naturstyrelsen.

Og hvad med træerne?

Nu har denne artikel handlet om faunaen, om dyrene. Men hvad med træerne. Kan rewilding også komme på tale for træernes og den øvrige floras vedkommende?

Skovene i Danmark, var engang præget af en meget større mangfoldighed af træslægter, men det satte istiderne en stopper for. Det koldere vejr gjorde, at kun de allermest kuldetolerante træer kunne vokse her, og de mere eksotiske træslægter måtte overleve under varmere himmelstrøg. Men en hel del af disse arter kan fint gro her igen i vores nuværende klima. Vil det da ikke være en rimelig ting at genindføre nogle af disse arter i de danske skove?

Her er en af dem, som vi ikke kan lide: mårhunden. Den er kommet af sig selv, men stammer oprindeligt fra Østasien. Den blev sat ud i Sovjetunionen på grund af sin attraktive pels. Herfra har den bredt sig mod vest, og i Jylland har man nu en mindre bestand. Den er på størrelse med en ræv, og betragtes som uønsket (invasiv), fordi den konkurrerer med både ræv og grævling, og fordi den er en trussel mod fugle og mindre pattedyr. Kan være bærer af rabies og en ubehagelig type af bændelorm. Må skydes hele året. Foto: Michael Sand

Enorm udstilling om istiden fortæller om dengang Danmark var vild natur

I februar i år kunne man i dagspressen læse følgende: "Danskerne skal mere ud i naturen. Ikke til gyllelugt og såsæd, men til tanken om fire meter høje mammutter, der pløjer sig gennem urskoven, og kilometertykke gletsjere og frådende vandmasser, der river landskabet fra hinanden."

I Aalborg Zoo opbygges en udstilling med mammutter, sæbelkatte, hulebjørne og urokser: "Formålet er at gøre naturen sej ved at fortælle om istiden – dengang Danmark var vild." Nordea har støttet projektet med 12 millioner kroner.

Inspektør ved Naturhistorisk Museum Morten D.D. Hansen siger om projektet: "Vi vil fortælle, hvor fedt landskabet var dengang og vise folk, hvordan landskabet så ud, der hvor man selv bor. Man skal forstå, hvor vådt det har været, hvor flydende det har været. Hvor mange blomster og dyr der var. Husk på, at det var den sidste periode, inden mennesket tog over." – Det skulle vi nok aldrig have gjort.

Frem til den 19. februar (uge 7) 2017 kan udstillingen om istiden ses på Naturhistorisk Museum Aarhus. I foråret 2017 kan du se udstillingen i Aalborg Zoo. Herefter vil museet i Aarhus den 11. maj vise mammutter, kæmpehjorte og uldhårede næsehorn i naturlig størrelse.

I juni blev de første fem elge lukket ud i den del af Lille Vildmose, der ejes af Aage V. Jensens fonde. De kom fra Målille Ålgpark i Småland. Elgene skal bidrage til at sikre landskabets lysåbne karakter ved deres browsing af træer og buske. Ud over naturpleje skal elgene også være en turistattraktion, og besøgende kan færdes gennem området. Foto: Michael Sand

Blandt de arter, som har groet her, men som er forsvundet igen, kan nævnes sumpcypres, vandgran, kæmpelyr, laurbær, redwood, tulipantræ, magnolia, valnød, vingevalnød, ægte kastanie, omorika med flere.

Professor Erik Dahl Kjær fra Københavns Universitet siger om dette spørgsmål: "Et nyligt studie fra Århus Universitet af blandt andet [førnævnte] professor Jens-Christian Svenning giver os grundlag for at diskutere, hvad en god artsdiversitet i vores skove er ud fra en funktionel betragtning. Hvilke træer bør være her? Slægtninge til mange arter, som i dag kun findes i andre dele af verden, har engang vokset her. I dag er de forsvundet fra vores skove. Studiet peger på, at de kan have taget nogle unikke kvaliteter med sig – kvaliteter, som derfor i dag mangler i skovene."

Erik Dahl Kjær mener også, at studiet kan bruges til at argumentere for, at introduktion af træarter, som er forsvundet fra vores flora under de gentagne istider, kan gøre de danske skove mere robuste og varierede – til gavn for andre dele af naturen end bare træerne selv.

Det er vi som skovejere utrolig glade for, og det benytter vi os i stigende grad af. Det bliver så et diskussionspunkt, om man kan kalde plantning af nogle af de nævnte træarter for rewilding? Men det er i hvert fald træarter fra dengang, Danmark var vild.

(phi@skovdyrkerne.dk)

Årets julegaveidé

Skovdrift med begge hænder – og omtanke

Køb den på www.skovdyrkershop.dk
til medlemspris kr. 100 (ekskl. moms)

Skovsnepper og sneppejagt

Hvorfor er vi så vilde med de snepper? Jo, den er uforudsigelig, umulig at ramme og omgærdet med så mange myter, at nogle kalder den troldfuglen. For ikke at nævne de specielle traditioner omkring sneppen, som vi bærer i stængerne, placerer forrest på paraden og kysser bagi. Og fra hvilken anden fugl tager vi trofæet og placerer i snepperosetter eller klæber ind i jagtjournalen?

Udstoppet sneppepar.

Af konsulent og jæger Per Kauffmann (inkl. fotos)

Snepperne skydes generelt på to typer jagter, nemlig den tilfældige jagt (der giver ganske få snepper til ganske mange jægere), og den målrettede jagt (der giver ganske mange snepper til ganske få jægere). Vi er mange, der dyrker den tilfældige jagt – og uden nævnevæ-

dige resultater når det kommer til udbyttet. Ganske vist nedlægges op imod 80 % af de danske snepper tilfældigt i forbindelse med drivjagt eller klappjagt, men alligevel er det kun hver tiende danske jæger, der skyder en sneppe i løbet af et år på denne måde.

Typisk sneppebiotop.

Sneppe lige før opfløj. Sneppen skimtes i nederste højre hjørne og hunden ude til venstre.

Breton i stand i typisk snepPETerræn med birketræer og krat.

Nogle gange letter sneppen i drevet, nogle gange for en hund, andre gange hvor de bare trædes op. Oftest må man nøjes med at se sneppen forsvinde ind mellem træerne, ligesom de skytter, der står for i lysninger og langs skovspor, ikke ofte får glæde af dem. De ser dem, men kan kun sjældent nå at afgive skud. De resterende 20 % af de cirka 35-40.000 snepper, der skydes hvert år i vores tid, nedlægges i forbindelse med mere målrettet jagt og skydes af nogle få jægere. Således er der mindre end én procent af os, der skyder over 10 snepper på et år.

Vil du gerne skyde flere af dem, så er der en række forhold, du skal være opmærksom på. For den mere målrettede jagt kræver noget mere end blot held.

Find dem, hvor de er

Da skovsneppen er en vadefugl, betyder det, at de har behov for fugtige og sumpede områder for at kunne finde deres foretrukne føde, hovedsageligt regnorme. De fouragerer mest om natten, på fugtige enge og lavtliggende græsmarker og i moseområder. Nogle gange forbliver de i disse områder om dagen, hvis der er dækning nok. Ellers søger den mætte sneppe ind i skoven, gerne med tæt bevoksning af birketræer, pilekrat eller stangskov med dækning i bunden. Det antages, at snepperne foretrækker at hvile i det samme område, ofte endda under den samme busk.

Jag dem, når de er der

Jag, når snepperne er der. Man kan ikke gøre hverken fra eller til for at tiltrække dem eller fastholde dem. De kommer, når de mener, det er tid, og forsvinder igen, når de finder tiden inde til det. Så når der er snepper i området, skal der jages. Det er ikke noget, der kan udsættes til i morgen eller en anden dag. Det mest omfattende træk er fra det nordlige Skandinavien og Rusland, hvor de store ynglepladser findes. Først og fremmest er det et brat temperaturfald her, der udløser fuglenes lyst til at søge sydpå, og få dage senere er der sneppefald hos os. Det kan ske allerede i midten af oktober, men oftest umiddelbart herefter. Der har dog i de seneste år med milde vintre været en tendens til, at også december og januar er gode for os sneppejægere. Det danske vintervejr er vådt med en høj grundvandsstand, og det giver

masser af føde til snepperne, og derved øges lysten til at blive en stund endnu. I det mindste frem til den første frost, for så er det normalt slut med snepperne. Der kan dog stadig være en mulighed for en enkelt efternøler, især på skrænterne langs vandløb.

Træn reaktionsevne

At nøjes med at bruge tre patroner per sneppe lyder umiddelbart til at være en større bedrift end at holde 3-skudsreglen på en fasanjagt, for snepper er svære at have med at gøre. Der er ofte tale om vanskelige og hurtige snup-skud mellem stammer og grene, og ingen skud der ligner hinanden. Det skal gå lynhurtigt, for sneppen behøver kun splitsekunder til at skifte retning eller hvirvle sig ind mellem stammerne. Jægeren får normalt meget lidt tid at reagere i, også selv om hunden står for fuglen.

Lær dem at kende

Ofte letter sneppen fra den anden side af en fyrrebusk eller et grantræ. Her ynder de nemlig at gemme sig, og derfor er de ofte dækket af disse træer, når de letter. En sneppe siges at høre 40 gange bedre end et menneske og kan på grund af øjnernes placering se hele kompasset rundt. Derfor er det ikke et tilfælde, at der næsten altid er et træ eller en busk mellem dig og fuglen.

Det rigtige våbenvalg

Med hensyn til valg af haglbøsse, er det en stor fordel med et kortløbet og let våben. Dels er det besværligt at manøvrere i det tætte buskads med et langt våben, dels skal der under sneppejagt normalt tilbagelægges længere afstande. En lille, let og kortløbet kaliber 20, gerne med 25 tommer løb, vil være at foretrække. Brug små hagl, for selv om det kan lade sig gøre at skyde snepper med både 3-hagl og 5-hagl, så vil 7-hagl ofte være både tilstrækkelige og at foretrække.

Vær ihærdig

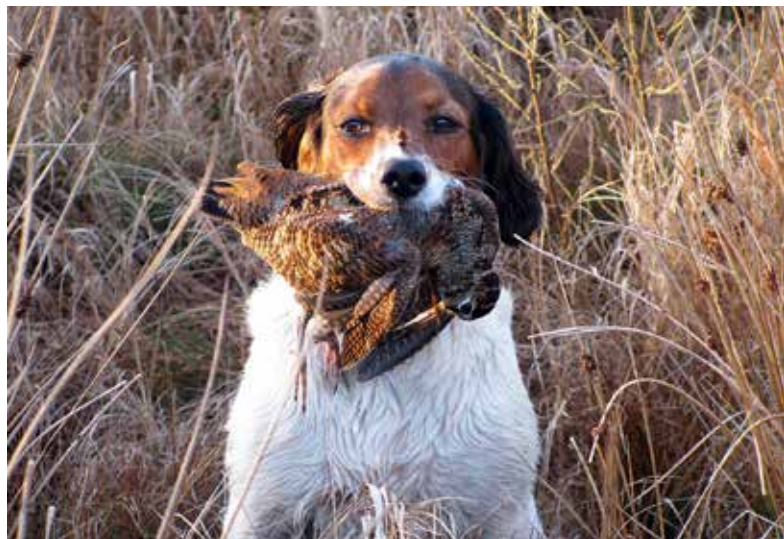
Snepper kommer ikke på galgen af sig selv, der skal slides for det. Danmarks mest kendte sneppejæger, Dimitri Buchtrup, nævner i et interview, at han har brugt 4-5

timer i gennemsnit per sneppe. Og med langt over 4.000 snepper i bogen, har hans erfaring en vis tyngde. Dimitri råder os derudover til ikke at bruge dårligt vejr som undskyldning for ikke at komme ud. Dog anfører han også, at hvis det regner og blæser alt for meget, kan succesraten per skud blive lidt dårligere.

Brug en god hund

Blandt de stående hunde kan både de engelske og de kontinentale hunde lære at mestre snepperne. Tidligere var det i høj grad pointere og settere, der blev brugt, men den meget alsidige breton har ry for at være specielt god til snepper. Blandt andet fordi bretonerne stammer fra Frankrig, hvor der er virkelig mange snepper. Udover de stående racer, er der også en del inkarnerede sneppejægere, der anvender stødende hunde. Uanset racen gælder det, at en hund med et kort søg er at foretrække. En sneppehund skal arbejde med stor intensitet, og være udholdende, for det er krævende at jage i de områder, der skal dækkes. Den skal holde god kontakt til jægeren, så der ikke skal ledes for længe, når sneppeklokken bliver tavs eller standindikatoren bipper. Derfor er det kun de allerbedste hunde, der kan anvendes til sneppejagt. Har du et godt sneppeerræn, men ikke en egnet hund, er der gode muligheder for at alliere sig med en jæger med hund. Der er nemlig flere jægere med hund, end der er jægere med et godt sneppeerræn.

Knæk og bræk i resten af sæsonen.

Sneppeapport.

Alt i naturen følger en årsrytme. De fleste aktiviteter er derfor årstidsafhængige. Det bedste tidspunkt for selve udførelsen kan som regel fastlægges ganske nøje. Noget andet er den planlægning, der går forud. Her opsummeres de næste måneders vigtige gøremål.

December og januar måned i skoven...

- Der skoves, køres ud og flises, når vejret tillader det. I vintermånederne kan træet godt ligge en rum tid uden at tage skade. Det er afgørende, at træet er korrekt aflagt. Dette afhænger af, hvilken træindustri, der køber det. Hav styr på det, inden saven startes, eller maskinen sættes i gang.
- Hvis der kommer sne, skal veje med klarmeldt træ og flis være farbare – det er dyrt, når lastbiler kører forgæves.
- Tjek hegnene løbende. Ved skovning falder der nemt en gren ned på et hegn. Også tung sne kan få hegn til at vælte. Høje faste driver kan virke som springbræt for vildtet.
- Vinterens skovning og udkørsel kan være hård ved infrastrukturen. Det er nu, man skal tage beslutning om, hvor og hvornår der skal repareres vej og renses grøfter op.
- Færdiggør forårets planteplaner og reserver planterne.

... i juletræerne...

- Når de sidste juletræer er ude af kulturene, ryddes der op for efterladt net og paller. Indhegninger tjekkes for klobbærende vildt og leddene lukkes. Nødvendige reparationer af hegn udføres samtidig.
- Maskinerne rengøres og vinterklargøres.
- Klippebevoksninger stammes op. Nødvendige udtyndinger udføres med maskine. Der er for tiden god afsætning på afkortede effekter og flistræ.
- Grenknusning af kulturer, som afvikles, kan med fordel gøres på tør eller frossen jord.
- Er der ikke sne, kan de øvrige kulturer saneres. Graner, som aldrig kan vokse sig til et juletræ, skal fjernes eller

stammes op til topknop. Det skaber plads til de resterende træer, og kulturene præsenterer sig bedre efter sanering.

- Opfrisk din viden ved at deltage i kurser: Opfølgingskursus for sprøjteførere, førstehjælp, ADR m.m.
- Husk, at få synet dine sprøjter til plantebeskyttelse.

... og hos vildtet

- Kig de levende hegn efter i sømmene. Er det tid til at fjerne ammetræer eller tynde i bestandstræerne? Skær eventuelt en del af buskene ned til 20-40 cm, så de kan skyde igen og danne en tæt fodpose. Efterlad afskæringerne som kvasbunker, da det begunstiger insekter og svampe, hvilket er en del af livsgrundlaget for småvildtet.
- Benyt eventuel frost til at få slået vegetationen ved våde huller og på fugtige vildtagre. Fjern også gerne træer, der står for tæt på små vandhuller, for at skabe mere lys og dermed give bedre vækstmuligheder for ny vegetation.
- Det er vigtigt at sikre, at der er foder i tønderne og på foderpladserne. Tjek konstant og fyld op.
- Hjortevildtet er i dvaletilstand og bør ikke forstyrres.
- Ræven er på frierfødde i denne tid og derfor aktiv i hele sit revir. Sæt rævefælder ud og tjek dem hver dag. Har du rævegrave, er det tid af få reguleret bestanden, og i denne tid er det muligt at træffe ræven hjemme.
- Hvis vinteren bliver hård, bør du skove lidt løvtræ og lade toppene ligge, så dyrene kan få glæde af knopper og bark.

Karsten Raae, Kenneth Klausen og Per Hilbert.